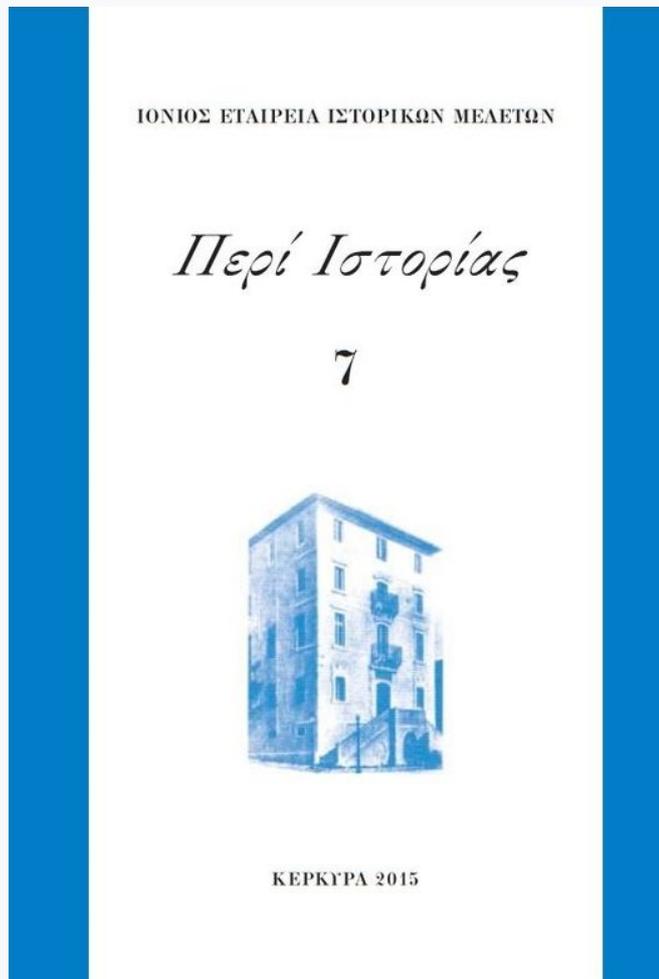

Peri Istorias

Vol 7 (2015)

Σκέψεις για τις κερκυραϊκές αρχαιότητες με
αφορμή ένα άρθρο της εφημερίδας Φιλαλήθης

Γιάννα Δημητρίου

doi: [10.12681/p.i.24779](https://doi.org/10.12681/p.i.24779)

To cite this article:

Δημητρίου Γ. (2020). Σκέψεις για τις κερκυραϊκές αρχαιότητες με αφορμή ένα άρθρο της εφημερίδας Φιλαλήθης. *Peri Istorias*, 7, 149–157. <https://doi.org/10.12681/p.i.24779>

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΕΡΚΥΡΑΪΚΕΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ
ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΕΝΑ ΑΡΘΡΟ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ *ΦΙΛΑΛΛΗΘΗΣ*

Αρκετά νωρίς οι Spon και Wheler,¹ όταν επισκέφτηκαν την Κέρκυρα, συνάντησαν κάποιους Κερκυραίους που ασχολούνταν με τη συλλογή αρχαιοτήτων και αρχαίων νομισμάτων, όπως ο Ανδρέας Μάρμορας και ο Σπυρίδων Αυλωνίτης Ναβιφόρης. Η εκτίμηση για τις αρχαιότητες και η επίγνωση της αξίας τους ήταν ήδη δεδομένη μεταξύ των διανοουμένων της εποχής στα Ιόνια νησιά και κάποιοι ευκατάστατοι υπήρξαν συλλέκτες αρχαιοτήτων. Το ενδιαφέρον αυτό όχι μόνο δεν σταμάτησε κατά τα επόμενα χρόνια, αντιθέτως, φαίνεται ότι αυξήθηκε.

Οι Γάλλοι, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στα Ιόνια νησιά, στο πλαίσιο εργασιών για την ενίσχυση των οχυρωματικών έργων της πόλης της Κέρκυρας (1812-1813) στην περιοχή της Παλαιόπολης, διεξήγαγαν και τις πρώτες αρχαιολογικές έρευνες. Αν και ο αρχικός τους στόχος δεν ήταν η αρχαιολογική έρευνα, έλαβαν μέριμνα για την καταγραφή και τη διάσωση των ευρημάτων και δημοσίευσαν εργασίες για ορισμένα από αυτά.² Λίγο νωρίτερα φαίνεται ότι στο πλαίσιο της Ιονικής Ακαδημίας είχαν ήδη αναπτυχθεί και αρχαιολογικά ενδιαφέροντα.³

1. *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce, et du Levant, Fait aux années 1675-1676* par Jacob Spon et George Wheler, a la Haye, Chez Rutger Alberts, 1724, σ. 73-77. Για τη σημασία του έργου των Spon και Wheler, όσον αφορά την τομή που επέφερε στην αντίληψη των Ευρωπαίων για τον ελληνικό χώρο, βλ. Νάσια Γιακωβάκη, *Ευρώπη μέσω Ελλάδας. Μια καμπή στην ευρωπαϊκή αυτοσυνείδηση, 17^{ος}-18^{ος} αιώνας*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2006, σ. 233-243, 333-346.

2. Konstantinos Rhomaios, «Les premières fouilles de Corfou», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 49 (1925), σ. 190-218.

3. Η Ιονική Ακαδημία ιδρύθηκε το 1808, κατά την περίοδο των Αυτοκρατορικών Γάλλων. Ο εξ απορρήτων γραμματέας της, το 1810, Στυλιανός Δώριος Προσαλέντης, νομικός και αρχαιολόγος, έδειξε ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες του νησιού. Διατηρούσε και ο ίδιος συλλογή αρχαιοτήτων, κυρίως νομισμάτων, «museo», όπως το αναφέρει και στην αλληλογραφία του με τον Δανό διανοούμενο Frederic Münter, μέλος της Δανικής Βασιλικής Εταιρείας Επιστημών. Μέσα από τις επιστολές που αντάλλαξαν οι δύο λό-

Οι πρώτες οργανωμένες ανασκαφές ξεκίνησαν από τους Άγγλους το 1822. Η επίσημη εφημερίδα του Ιονίου Κράτους έκανε αναφορά στα ευρήματα που προέκυψαν από ανασκαφές ή από αγαθή τύχη.⁴ Τα ευρήματα στο νησί Βίδο (αρχαία Πτυχία) ώθησαν τον Μουστοξύδη να προβεί σε παρέμβαση στον Αρμολοστή, ώστε να ιδρυθεί Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Κέρκυρα.⁵ Τότε ελήφθη και η απόφαση για την ίδρυση Μουσείου στον Άγιο Παντελεήμονα.⁶

Ωστόσο, οι ανασκαφικές αυτές προσπάθειες φαίνεται ότι ήταν ασυνεχείς, ενώ και το ενδιαφέρον της διοίκησης για τη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν ήταν πάντα δεδομένο. Σε ανυπόγραφο άρθρο της εφημερίδας *Φιλαλήθης*, το 1852,⁷ ο συντάκτης κατήγγειλε ότι υπήρξε αυτόπτης

γιοι διαφαίνεται το ενδιαφέρον τους για την αρχαιολογία. Επίσης, όπως συμπεραίνεται από τις επιστολές, ο Προσαλέντης έστειλε νομίσματα και άλλα αρχαία αντικείμενα στον Münter, με αντάλλαγμα ορυκτά από τη Νορβηγία. Ο ίδιος είχε συντάξει επίσης κατάλογο με τα περιεχόμενα της συλλογής του Φραγκίσκου Προσαλέντη και αναφέρει στις επιστολές του και άλλες συλλογές (musei) στην Κέρκυρα, όπως του Εμμανουήλ Θεοτόκη και του Βίκτωρος Γαγγάδη. Βλ. Lars Norgaard, «Ανέκδοτα και λανθάνοντα κείμενα και επιστολές του Νικόλαου Μαυρομάτη και του Στ. Δ. Προσαλέντη (Πηγές και μαρτυρίες για την ιστορία της Ιονικής Ακαδημίας στα δανέζικα αρχεία)», *Δελτίο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας* 24 (2001), σ. 41-125. Για τον Στυλιανό Πέτρο Δώρα Προσαλέντη (Κέρκυρα, 1789-1812) βλ. *Βιογραφικά σχεδάρια των εν τοις γράμμασιν, ωραίας τέχναις και άλλοις κλάδοις του κοινωνικού βίου διαλαμφάντων Κερκυραίων από των μέσων της παρελθούσης εκατονταετηρίδος μέχρι αρχών της ενεστώσης, μετά προσθήκης πλείστων τε και ποικίλων σημειώσεων, και άλλων ειδήσεων περί της καταγωγής, του τε φιλολογικού και κοινωνικού αυτών βίου*, υπό Λαυρεντίου Σ. Βροκίνη Κερκυραίου, τεύχ. Α', Κέρκυρα, Τυπογραφείον «Ο Κοραΐς» Ιωσήφ Ναχαμούλη, 1877, επανέκδοση: *Κερκυραϊκά Χρονικά* XVI (1972), σ. 135-140 και σημ. 207-243, 141-150.

4. Κώστας Σουρέφ, «Αρχαιολογικές ειδήσεις και μελέτες στην Ιονική Εφημερίδα κάτω από την Αγγλική Προστασία», *Δελτίον Αναγνωστικής Εταιρίας Κερκύρας* 16 (1979), σ. 5-44. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει, είναι ότι δεν διεξάγονταν αρχαιολογικές ανασκαφές με τη σύγχρονη έννοια του όρου ούτε εκτιμούσαν την ιστορική αξία των ευρημάτων, αλλά κυρίως τα αποτιμούσαν με κριτήριο την αισθητική τους αξία ή ως προς τις επιγραφές, με κριτήρια φιλολογικά.

5. Δημήτρης Αρβανιτάκης (επιμ), *Ανδρέας Μουστοξύδης – Αιμίλιος Τυπάλδος. Αλληλογραφία (1822-1860)*, Μουσείο Μπενάκη – εκδ. Κότινος, Αθήνα 2005, σ. 240.

6. *Gazzetta*, αρ. φύλ. 148, 14/26-10-1833. Το Μουσείο ονομάστηκε Μουσείο του Γυμνασίου ή Κολλεγίου και επίσης υπήρχε και χώρος στο Πανεπιστήμιο, που χρησιμοποιούνταν για τη φύλαξη αντικειμένων.

7. *Φιλαλήθης*, έτος Β', αρ. φύλ. 61, 15-11-1852, σ. 243-244. Η εβδομαδιαία εφημερίδα *Φιλαλήθης* εκδιδόταν από τον Ανδρέα Μουστοξύδη, την περίοδο από Σεπτέμβριο 1851 ως Σεπτέμβριο 1852. Τυπωνόταν στο τυπογραφείο *Σχερία*. Στην εφημερίδα συ-

μάρτυρας του παρακάτω περιστατικού: Εργάτες από τη Μάλτα έσυραν προς τον αμαξιτό δρόμο μεγάλους λίθους και πολλές λάρνακες από έναν αγρό κάτω από τον λόφο της Αγίας Ελένης, κοντά στον δρόμο για τις παλαιές αλυκές της Γαρίτσας. Οι λίθοι μάλλον ήταν μέρος του παλαιού τείχους, ενώ οι λάρνακες ήταν τάφοι που περιείχαν οστά και χώματα. Ο προφανής σκοπός αυτής της ενέργειας των εργατών ήταν η πώληση των ευρημάτων, γεγονός που έδωσε στον αρθρογράφο (είναι ανυπόγραφο το άρθρο) την ευκαιρία να αναπτύξει τις σκέψεις του σχετικά με το ζήτημα της προστασίας των αρχαιοτήτων και της στάσης της κυβέρνησης στο ζήτημα αυτό.

Η μαρτυρία του θυμίζει ένα παλαιότερο κείμενο του F. Orioli στην *Gazzetta*,⁸ στο οποίο εκείνος, αναφερόμενος στις περιοδείες του μαζί με τον Α. Μουστοξύδη στην Παλαιόπολη, ενημέρωνε για επικείμενο νόμο που θα προστάτευε τα αρχαία ευρήματα και σημείωνε ότι ο ίδιος –μαζί με τον Μουστοξύδη– συνέλεξαν αρχαία αντικείμενα από καραγωγείς που μετέφεραν χώματα στον υπό κατασκευή δρόμο στον Ανεμόμυλο από τις υπώρειες του λόφου του Σωτήρος.⁹ Όπως σημειώνει και ο Leighton,¹⁰ οι τάφοι στη Μεγαλομάτα, κοντά στην Αγία Ελένη, αποτελούσαν πλούσια πηγή ευρημάτων, το 1850, και όσοι εργάζονταν εκεί θυμόνταν ότι είχαν πουλήσει αντικείμενα στον Woodhouse. Αξίζει, επίσης, να υπογραμμιστεί και το γεγονός ότι η μαρτυρία αφορά την ίδια περιοχή, η οποία άλλωστε, ως γνωστόν, παρουσιάζει εξαιρετικό αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Οι ιδιωτικές συλλογές δεν ήταν κάτι το ασυνήθιστο στην Κέρκυρα. Όταν ο Alexandre Buchon επισκέφτηκε την Κέρκυρα το 1841, σημείωνε ότι πήγε και είδε κάποιες από αυτές. Μαζί με τον Μουστοξύδη επισκέφτηκαν τον Στάμο Γαγγάδη¹¹ και είδαν τη συλλογή κερκυραϊκών νομισμά-

νεργάζονταν οι Ι. Βερβιτσιώτης, Ι. Πετριτζόπουλος και Αντ. Πολυλάς. Βλ. Ν. Μοσχονάς, «Ο Τύπος των Μεταρρυθμιστών», *Αφιέρωμα. Η άνοιξη της ελευθεροτυπίας, Καθημερινή – Επτά Ημέρες*, 30-5-1999.

8. *Gazzetta*, αρ. φύλ. 80, 11-7-1846, σ. 16-17. «Colla legge che si promulgherà, è sperabile che sia per cessare la barbarie di certi contadini, i quali scavano a solo fine di devastare, non lasciando adito nè manco a conoscere quel che si trova, poichè tutto è rimosso, second che all' occhio si vien manifestando. [...] acquistammo pel Museo dell' Università, da uno dei carretieri che ivi lavorano.»

9. Βλ. Κώστας Σουέρεφ, «Αρχαιολογικά ενδιαφέροντα στην Κέρκυρα κατά τη διάρκεια του «Ιονίου Κράτους»», *Δελτίο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας* 23 (1998), σ. 125-134.

10. Robert Leighton, «Ιστορία της Συλλογής Woodhouse», *Δελτίον Αναγνωστικής Εταιρίας* 17 (1980), σ. 165-169.

11. Σπυρίδων Στάμος Γαγγάδης (Ιππότης) (Κέρκυρα, 1782-1853) Ιατροφιλόσοφος,

των που εκείνος διέθετε. Η συλλογή περιλάμβανε, σύμφωνα με τον Buchon, περισσότερα από 600 νομίσματα από άργυρο και χαλκό, ελληνικά και ρωμαϊκά. Ο Στ. Γαγγάδης σχεδίαζε την έκδοσή τους σε συνεργασία με τον Μουστοξύδη στο βιβλίο του δεύτερου για την Κέρκυρα και είχε σχεδόν έτοιμα όλα τα σχέδια των νομισμάτων. Επίσης, μαζί με τον Μουστοξύδη επισκέφτηκαν τον ιππότη Woodhouse (θησαυροφύλακα του Ιονίου Κράτους),¹² που ήταν κάτοχος μιας συλλογής αρχαιοτήτων προερχόμενης από τα νησιά στα οποία υπηρέτησε (εγχάρακτες πέτρες, μαρμάρινα θραύσματα, αγγεία, μέταλλα). Η νομισματική συλλογή που διέθετε δεν ήταν τόσο πλούσια και ολοκληρωμένη όσο εκείνη του Στ. Γαγγάδη και πόρρω απείχε από αυτήν του κόμη Ρώμα από τη Ζάκυνθο, σύμφωνα με τον Riemann. Ο Woodhouse διέθετε επίσης και χειρόγραφα της Βίβλου και βιβλίων προσευχών, τα οποία όμως δεν ήταν και τόσο σπάνια. Εντύπωση οπωσδήποτε προξενεί το γεγονός ότι ο Buchon δεν κάνει καμιά αναφορά στο Εθνικό Μουσείο.¹³ Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί και το γεγο-

συνδέκτης αρχαιολογικών κειμηλίων. Ο πατέρας του, Βίκτωρ Γαγγάδης, ήταν εύπορος και γνώστης της ελληνικής αρχαιολογίας. Υπήρξε ένας από τους ιδρυτές και διαρκείς συνέδρους στην Ιονική Ακαδημία, όπου δίδασκε Φυσιολογία. Από το 1820 ήταν μέλος της Βιβλικής Εταιρείας, από το 1845 μέλος της Εταιρείας των Φιλομαθών και, ακόμη, τακτικό μέλος ευρωπαϊκών ακαδημιών. Διέθετε πολλές αρχαιολογικές γνώσεις και εμπλούτισε περαιτέρω τη συλλογή αρχαίων νομισμάτων του πατέρα του. Η συλλογή όμως διασκορπίστηκε μετά τον θάνατό του. Επιπλέον, είχε και πλουσιότερη ζωολογική συλλογή, η οποία δυστυχώς δεν διασώθηκε ούτε αυτή. Βλ. Βιογραφικά σχεδάρια, ό.π., σ. 10, 205-207. Ο Βροκίνης αναφέρει και άλλους Κερκυραίους συλλέκτες, όπως ο Παύλος Προσαλέντης (Κέρκυρα, 1784-1837): γλύπτης και ζωγράφος. Δίδαξε καλές τέχνες συστήνοντας σχολή, την πρώτη αυτού του είδους στην Ελλάδα. Διατηρούσε, επίσης, σημαντική αρχαιολογική συλλογή, η οποία είχε ως βάση την αντίστοιχη του θείου του, Φραγκίσκου Προσαλέντη. Η συλλογή περιελάμβανε και πολλά νομίσματα όπως και άλλα έργα. Μάλιστα, αργότερα σύστησε και μουσείο με τις κερκυραϊκές αρχαιότητες που εντοπίστηκαν στην παλαιά πόλη της Κέρκυρας, το οποίο εμπλούτισε και με ορυκτολογικές συλλογές.

12. Othon Riemann, Othon Riemann, *Recherches archeologiques sur les iles Ioniennes*, τ. I, Corfu, Paris, 1879, σ. 54. Η συλλογή του μεταφέρθηκε στο Μουσείο το 1866. Για το περιεχόμενο της συλλογής Woodhouse βλ. Christina Souyoutzoglou-Haywood, *The Ionian Islands in the Bronze Age and early Iron Age 3000-800 BC*, Liverpool University Press, 1999, σ. 12-13. επίσης, βλ. Robert Leighton, ό.π., σ. 165-169. Πριν τη μεταφορά στο Βρετανικό Μουσείο, μεγάλο μέρος της συλλογής αφαιρέθηκε ή πουλήθηκε (περισσότερα από 1.000 περίπου αντικείμενα).

13. Alexandre Buchon, *Voyage dans l'Eubée, les Iles Ioniennes et les Cyclades en 1841*, publié pour la première fois avec une notice biographique et bibliographique par Jean Longnon. Préface de Maurice Barrès de l'Academie Française, Paris, Emile-Paul éditeur, 1911, σ. 120-146.

νός ότι η *Ιόνιος Εταιρεία*, η οποία συστήθηκε στην Κέρκυρα (1859-1860), έθεσε μεταξύ των στόχων της την ίδρυση Μουσείου καταρχάς στην Κέρκυρα και, εφόσον οι συνθήκες και τα οικονομικά το επέτρεπαν, και στα άλλα νησιά, γεγονός που καταδεικνύει ότι έως τότε το υπάρχον Μουσείο δεν λειτουργούσε επαρκώς.

Η διασπορά των αρχαιοτήτων σε ιδιωτικές συλλογές ήταν η μία όψη του νομίσματος. Η άλλη ήταν ο κίνδυνος απομάκρυνσής τους από την Κέρκυρα. Ο Othon Riemann που επισκέφτηκε μετά την Ένωση τα Ιόνια νησιά, το 1876, σημειώνει σχετικά ότι οι αρχαιότητες που είχαν αξία, εκπατρίστηκαν από τους Βενετούς ή τους Άγγλους.¹⁴

Οι παραπάνω μαρτυρίες καταδεικνύουν ότι οι κερκυραϊκές αρχαιότητες ήταν εκτεθειμένες στην καταστροφή ή στην αγοραπωλησία και ότι τα όρια μεταξύ αρχαιολογίας, αρχαιοκαπηλίας και συλλογής αρχαιοτήτων ήταν πολύ ρευστά.

Μέσα, λοιπόν, σε αυτό το πλαίσιο και εξ αφορμής του παραπάνω περιστατικού, του οποίου υπήρξε μάρτυρας, ο προαναφερθείς αρθρογράφος του *Φιλαλήθους* διατυπώνει οξεία αντικυβερνητική κριτική πάνω στο ζήτημα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς της Κέρκυρας. Παρακάτω θα αναλύσουμε το άρθρο του, το δε πλήρες κείμενο παρατίθεται εδώ στο Παράρτημα.

Ένα από τα πρώτα επιχειρήματα του αρθρογράφου εντοπίζεται στο επίπεδο της ηθικής, καθώς χαρακτηρίζει το εν λόγω περιστατικό ως ιερόσυλη πράξη. Το ηθικό συναίσθημα κάθε ανθρώπου θα ταρασσόταν, εάν ο τάφος του γινόταν αντικείμενο αισχροκέρδειας. Οι λάρνακες κατά πάσα πιθανότητα περιείχαν τα οστά των προγόνων, το αίμα των οποίων κυλάει στις φλέβες των συγχρόνων· έμμεσα, λοιπόν, αναιρεί τις όποιες κατηγορίες ότι οι σύγχρονοι Κερκυραίοι ήταν απόγονοι των Βενετσιάνων, υποστηρίζοντας την ιστορική συνέχεια μεταξύ των σύγχρονων και των αρχαίων κατοίκων του νησιού. Η μετακίνηση των ευρημάτων από το σημείο στο οποίο βρέθηκαν, στερούσε άμεσα την όποια αξία τους ως λείψανα της παλαιάς πόλης αλλά και τη δυνατότητα να οδηγήσουν αυτά με τη σειρά τους και σε νέα ευρήματα, ενώ παράλληλα κατέστρεφε και τη στρωματογραφία.

Η ευθύνη για τη διαφύλαξη των αρχαιοτήτων βάρυε αποκλειστικά την κυβέρνηση, η οποία με μικρή δαπάνη θα μπορούσε να αγοράσει τον σχετικό αγρό. Οι αρχαιότητες ανήκαν στο κοινό και το νησί όφειλε να διατηρήσει τα λείψανα της αρχαίας ευημερίας του. Δεν μπορούσαν να αποδοθούν

14. «Tous ce qui avait quelque valeur et qui pouvait être déplacé a dû être emporté par le Venitiens ou par les Anglais». Βλ. Othon Riemann, *ό.π.*, σ. 1.

ευθύνες ούτε στους εργάτες που ήταν ξένοι και δεν ενδιαφέρονταν για τα κερκυραϊκά μνημεία, αλλά ούτε και στους ιδιώτες Κερκυραίους, καθώς δεν είχε κανείς την οικονομική δυνατότητα να διατηρεί ο ίδιος μουσείο.

Από το σημείο αυτό το άρθρο αποκτά πιο έντονο αντιπολιτευτικό χαρακτήρα τόσο εναντίον της κυβέρνησης όσο και κατά των υπερασπιστών της (των Συντηρητικών αλλά κυρίως των Μεταρρυθμιστών). Αντικρούει άμεσα το επιχείρημά τους ότι «ή Κυβέρνησίς μας εἶναι καλλίτερα ἐκείνης τῆς Νεαπόλεως, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας», απαντώντας ότι η βασιλική κυβέρνηση της Νάπολης δαπανούσε πολλές χιλιάδες ετησίως για τις ανασκαφές στην Πομπηία και την έκδοση των παπύρων του Ηρακλείου,¹⁵ ενώ στην Ελλάδα γίνονταν σημαντικές εργασίες για την αναστήλωση του ναού της Απτέρου Νίκης, σε ανασκαφές στην Ακρόπολη, στον ναό του Αιόλου, ενώ υπήρχε και Αρχαιολογική Εταιρεία,¹⁶ που υποστηριζόταν από την κυβέρνηση. Τέλος, στην Τουρκία οι αρχαιότητες διατηρούνταν ασύλητες από τους Τούρκους, οι οποίοι δεν τις πλησίαζαν εξαιτίας της δεισιδαιμονίας τους και τις σέβονταν ως ιερές.

Η κυβέρνηση του Ιόνιου Κράτους, συνεπώς, δεν ήταν καλύτερη, αφού ούτε εταιρίες συστήνονταν,¹⁷ ούτε χρήματα δαπανώνταν, ούτε και αίσθημα σεβασμού υπήρχε για τις αρχαιότητες. Στη συνέχεια, ο συντάκτης αναφέρεται στον Αρμοστή Thomas Maitland¹⁸ και στην αγορά από την κυβέρνηση χώρου κοντά στην εκκλησία της Αναλήψεως, για να γίνουν ανασκαφές. Αν τον είχαν μιμηθεί οι διάδοχοί του, θα είχαν αποτρέψει πολλές ιεροσυλίες που είχαν γίνει στο διάστημα των τελευταίων τριάντα ετών σε βάρος των κερκυραϊκών αρχαιοτήτων. Δυστυχώς όμως, κάτι τέτοιο δεν έγινε. Η αναφορά στον Maitland έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς αντιδιαστέλλει στην παραπάνω πράξη του τον θηριώδη χαρακτήρα του, προκειμένου με τον τρόπο αυτό να τονίσει περισσότερο την ευθύνη των επόμενων κυβερνήσεων.

Στο τέλος, ο αρθρογράφος στρέφει την κριτική του εναντίον των Μεταρρυθμιστών, οι οποίοι δεν φαινόταν να ενοχλούνται από την αδιαφορία

15. Herculaneun (στα ιταλικά: Ercolano). Μία από τις πόλεις που καταστράφηκαν από την έκρηξη του ηφαιστείου του Βεζούβιου το 79 π.Χ. Οι πάπυροι ανακαλύφθηκαν μεταξύ των ετών 1752 και 1754 και σήμερα βρίσκονται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Νάπολης.

16. Η Αρχαιολογική Εταιρεία στην Αθήνα ιδρύθηκε το 1837. Το Ελληνικό Βασίλειο έχει αρχίσει να λειτουργεί ως πρότυπο στη σκέψη των Επτανησίων.

17. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο αρθρογράφος φαίνεται να παραγνωρίζει την ύπαρξη της Αναγνωστικής Εταιρείας Κερκύρας, η οποία ιδρύθηκε το 1836, ένα χρόνο δηλαδή πριν από την Αρχαιολογική Εταιρεία στην Αθήνα.

18. Sir Thomas Maitland (1759-1824, Αρμοστής: 1815-1823). Βρετανός στρατιωτικός και κυβερνήτης αποικιών.

της κυβέρνησης στα θέματα των αρχαιοτήτων, καθώς ενδιαφέρονταν μόνο για τον μισθό τους. Το άρθρο κλείνει με δύο στίχους της *Οδύσσειας*¹⁹ κορυφώνοντας τη δριμεία κριτική του αρθρογράφου απέναντι στην πολιτική των Μεταρρυθμιστών, φανερώνοντας έτσι την οξυτήτα της πολιτικής αντιπαράθεσης της εποχής.

Ανακεφαλαιώνοντας, σημειώνουμε τα ακόλουθα: καταρχάς, διαπιστώνεται ότι και μέχρι τα τέλη περίπου του 19^{ου} αιώνα οι ενέργειες για τη διάσωση των αρχαιολογικών ευρημάτων ήταν αποσπασματικές και ανοργάνωτες. Ενώ πολλοί λόγιοι αναγνώριζαν την αξία των ευρημάτων ως τεκμηρίων πολιτισμού και συνέχειας, και ακούγονταν φωνές για τη διάσωση και την προστασία τους, πολλά αντικείμενα κατέληγαν σε χέρια ιδιωτών, με αποτέλεσμα η τύχη τους να εξαρτάται από τις συγκυρίες, ενώ σε πολλές περιπτώσεις το τελικό αποτέλεσμα δεν ήταν διάσωση αλλά η οριστική απώλειά τους για το Ιόνιο και αργότερα, μετά την Ένωση, για το Ελληνικό Κράτος. Η κρατική μέριμνα εν γένει δεν υπήρξε συνεπής σε όλη τη διάρκεια της παρουσίας του Ιονίου Κράτους, ενώ, παράλληλα, το Μουσείο δεν φαίνεται να λειτουργήσε με τρόπο οργανωμένο. Το άρθρο της εφημερίδας, ωστόσο, αναδεικνύει ότι υπήρχαν προτάσεις για επιστημονική προσέγγιση του υλικού με βάση τις σύγχρονες θέσεις της αρχαιολογικής επιστήμης: και αυτό διότι η εκτίμηση της αξίας των αντικειμένων δεν περιορίζεται απλώς στην καλλιτεχνική τους αποτίμηση αποκλειστικά, αλλά σχετίζεται με τη θέση στην οποία βρέθηκαν και με τη δυνατότητα μελλοντικών ερευνών *in situ*. Τέλος, ιδιαίτερα βαρύνουσα σημασία έχει η διαμορφωμένη συνείδηση που συνέδεε τους σύγχρονους με την αρχαία τους παράδοση και η διατυπωθείσα άποψη ότι τα όποια ευρήματα αποτελούσαν κοινή πολιτιστική κληρονομιά των Κερκυραίων, στους οποίους και ανήκαν εν τέλει. Με τον τρόπο αυτό φαίνεται ότι η πολιτιστική κληρονομιά εντάσσεται στο πολιτικό πλαίσιο της εθνικής συνείδησης αλλά και της πολιτικής σύγκρουσης, καθώς η στάση της κυβέρνησης και των υποστηρικτών της αποτελεί αντικείμενο οξείας κριτικής.

19. «τῆς βαλάνου καὶ τοῦ καρπὸν τε κρανεῖης ἔδμεναι, οἶα σῦες χαμαιευνάδες αἰὲν ἔδουσιν», *Οδύσσεια* κ 242-243. «Κι εκεί που κλεισμένοι ἐκλαιγαν, ἡ Κίρκη, για να φάνε, τους ἔριξε κράνα, πρινοβέλανα μπροστά τους και βελανίδια που οἱ χοῖροι οἱ χαμοκοιτάμενοι συνηθίζουν να τρώνε.» Οἱ σύντροφοι τοῦ Οδυσσεῆ εἶχαν μεταμορφωθεῖ ἀπὸ τὴν Κίρκη σε χοῖρους και τους τάιζε με τροφή ἀπὸ αὐτὴ που συνηθίζουν να τρώνε οἱ χοῖροι.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΙ ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ²⁰

Πρό τινων ἡμερῶν, πορευόμενοι διὰ τοῦ δρόμου τοῦ ἄγοντος εἰς τὰς παλαιὰς ἀλυκάς τῆς Γαρίτσης ὑπὸ τὸν λόφον τῆς Ἁγίας Ἐλένης, ἴδομεν εἰς ἀγρόν τινα Μελιταίους μετακινουῦντας μεγάλους λίθους κατειργασμένους καὶ σύροντας λάρνακας μαρμαρίνας οὐχὶ ὀλίγας πρὸς τὴν ἀμαξιτὴν ὁδόν.

Οἱ λίθοι οὗτοι ἀποτελοῦν, ἐξ ὧσων ἐδυνήθημεν νὰ ἰδῶμεν, μέρος τείχους παλαιοῦ. Αἱ λάρνακες ἦσαν τάφοι περιέχοντες ὅστ᾽ αἰ καὶ χῶματα. Πιθανῶς τὸ τεῖχος ἐκεῖνο ἦτο τὸ τεῖχος, ὅπερ ἔκλειε τὴν παλαιάν μας πόλιν. Αἱ λάρνακες ἐκεῖναι, ἐὰν δὲν ἤμεθα, ὡς μᾶς λέγουσιν, ἀπόγονοι τῶν Βενετσιάνων, περιεῖχον τὰ ὅστ᾽ ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων τὸ αἷμα κυκλοφορεῖ εἰς τὰς φλέβας μας.

Οἱ λίθοι ἐκεῖνοι, ἐκεῖναι αἱ λάρνακες, ὑπὸ οἰκονομικὴν ἔποψιν θεωρούμενα μόνον, ὅταν μετατεθῶσιν εἰς ἄλλον τόπον, ἴσως δὲν ἀξιοπαρατήρητον. Ἐὰν ὅμως ἔμενον εἰς τὸν τόπον, ἔνθα εὐρέθησαν, ἤθελον εἶσθαι ἀνεκτίμητα, ὅχι μόνον ὡς λείψανα τῆς παλαιᾶς πόλεως, ἀλλ' ὡς δυνάμενα νὰ ὀδηγήσωσιν τοὺς μεταγενεστέρους εἰς ἄλλας ἀνακαλύψεις.

Ἠθικῶς θεωρούμενα, ἡ μετακίνησις αὐτῶν εἶναι αὐτοχρημα ἀνοσιουργία. Τί ἠθέλαμεν εἶπει ἐὰν τις ἤνοιγε τοὺς τάφους, καὶ συνῆγε τὰ χῶματα καὶ τὰ ὅστ᾽ αἰ διὰ νὰ κοπρίσῃ τὸν ἀγρόν του; Τίνος τὸ ἠθικὸν αἴσθημα δὲν ἠθέλε ταραχθῆ προβλέπων ὅτι, καὶ ὁ τάφος του θέλει γείνει ἀντικείμενον τοιαύτης αἰσχροκερδεῖας; Γῆ, ναὶ μὲν εἶναι ἡ σποδὸς μας, καὶ ἴσως ἀδιάφορον δι' αὐτὴν ἐὰν κεῖται ἐντὸς μαρμαρίνης λάρνακος, ἢ διασκορπίζεται παρὰ τῶν ἀνέμων ὧδε κακεῖσε· ἀδιάφορον δὲν εἶναι ὅμως διὰ τὴν καρδίαν εὐαισθήτου ἀνθρώπου ἢ αἰσχροκέρδεια καὶ ἡ ἀναίδεια νὰ φτάνῃ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε καὶ εἰς τοὺς τάφους τῶν προγόνων νὰ ἀποκαταστήσῃ πίθους!

Βέβαια οἱ Μελιταῖοι οἱ ταῦτα ἐργαζόμενοι δὲν ὑπόκεινται εἰς τοιοῦτους ἐλέγχους. Ξένοι ἐνταῦθα καὶ παροδίται, εἰς αὐτοὺς δὲν μέλλει περὶ τῶν Κερκυραϊκῶν μνημείων. Σκοπὸς τῶν εἶναι νὰ κερδίσωσι χρήματα, καὶ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πατρίδα τῶν. Ἐλέγχους διὰ τὰ τοιαῦτα δὲν ἠθέλομεν ἀποτείνει οὐδὲ εἰς τοὺς Κερκυραίους ἰδιώτας, διότι βέβαια οὐδεὶς εἶναι

20. Διατηρήθηκε ἡ ορθογραφία καὶ ὁ τονισμὸς τοῦ κειμένου.

εις κατάστασιν νὰ διατηρῆ μουσεῖα. Ἀλλὰ δύναται τις νὰ εἰπῆ τὸ αὐτὸ περὶ τῆς Ἐπιχωρίου Κυβερνήσεως, ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ὁποίας ταῦτα πράττονται ἀσυστόλως; Καὶ ὅμως εὐτελεστάτη δαπάνη ἑκατὸν καὶ ὀλιγοτέρων ταλλήρων ἤθελεν ἐξαρκέσει πρὸς ἐξαγορὰν τοῦ ἀγροῦ, διότι αἱ ἐν αὐτῷ ἀρχαιότητες ἔπρεπε νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀνήκουσαι εἰς τὸ κοινόν, καὶ οὕτω ἤθελεν ἡ νῆσός μας διατηρήσει ἀξιόλογα λείψανα τῆς ἀρχαίας εὐημερίας της.

Λέγουσιν ὅτι ἡ Κυβέρνησίς μας εἶναι καλητέρα ἐκείνης τῆς Νεαπόλεως, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας. Ἄλλ' εἰς μὲν τὴν Νεάπολιν, ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις ἐξοδεύει ἐτησίως χιλιάδας πολλὰς διὰ τὰς ἀρχαιότητας, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Πομπηίας, αἱ ἐκδόσεις τῶν παπύρων τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα ἴδομεν τὴν ἀνέγερσιν τοῦ παλαιοῦ ναοῦ τῆς ἀπτέρου Νίκης, τὰς ἀνασκαφὰς ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ περὶ τὸν ναὸν τοῦ Αἰόλου, καὶ ἄλλα· καὶ γνωρίζομεν ὅτι ὑπάρχει Ἀρχαιολογικὴ τις ἐταιρία ἐνασχολουμένη περὶ τοιούτων ἀντικειμένων, καὶ ὑποστηριζομένη παρὰ τῆς Κυβερνήσεως. Εἰς τὴν Τουρκίαν, ὡς ἀκούομεν, αἱ ἀρχαιότητες διατηροῦνται ὅλως ἀσύλητοι ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, οἵτινες ἔνεκα δεισιδαιμονίας τινὸς ἰδιαζούσης εἰς αὐτούς, τὰς σέβονται ὡς ἱεράς. Τί τῶν τοιούτων ἔχει χώραν παρ' ἡμῖν; Οὔτε χρήματα ἐξοδεύονται, οὔτε ἐταιρίαι συσταίνονται, οὔτε σεβασμοῦ αἴσθημα ἐμπνεέται ὑπὲρ τῶν ἀρχαιοτήτων μας. – Μάλιστα ἔνεκα τούτων ὑπερτεροῦμεν τὰς ἄλλας Κυβερνήσεις, ἴσως εἴπωσιν, κατὰ τὸ σύνθημα, οἱ Μεταρρυθμισταὶ μας. Ἀλλὰ ποῖος μὴ ὦν Μεταρρυθμιστής, δύναται νὰ εἰπῆ τι τοιοῦτον;

Καὶ ὅμως ὁ Σῆρ Θωμᾶς Μαιτλάνδ, ὁ μέγας ἐκεῖνος ὑπογραμμὸς τῶν πολιτικῶν μας, καὶ κυρίως τῶν μεταρρυθμιστῶν μας, ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ ἀγοράσῃ τὸ ἔδαφος, ἔνθα ἔκειτο ὁ πλησίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀναλήψεως ναός, καὶ ἀνασκάψῃ αὐτόν. Ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, εἰ καὶ εἰς τὸ ἄκρον θηριώδης, εἶχε σπανίως που ὡς φαίνεται καὶ ὑψηλὸν τι αἴσθημα· καὶ ἐὰν κατὰ τοῦτο οἱ διάδοχοί του τὸν εἶχον μιμηθῆ, ἡ Προστασία μὲ ὀλίγα ἔξοδα ἤθελε εἰς τὸ διάστημα τῶν τριάκοντα ἐσχάτων ἐτῶν, τὰς γενομένας ἱεροσυλίας περὶ τὰς ἀρχαιότητας ἐμποδίσει, καὶ τὰ μέγιστα ὠφελήσει περὶ τὴν γνῶσιν τῆς παλαιᾶς πόλεως. Ἄλλ' οἱ Μεταρρυθμισταὶ μας δὲν δύναται νὰ ὑψώσωσιν τὸν νοῦν των ἐπέκεινα τοῦ μισθολογίου, ἤτοι τῆς βαλάνου καὶ τοῦ καρπὸν τε κρανείης ἔδμεναι, οἷα σύες χαμαιευνάδες αἰὲν ἔδουσιν.